

„Tranzicija“ ka nacionalizmu

GREBANJE pretečih poruka „žabarima“ na automobilima tek proizvedenim u kragujevačkim pogonima Fata, u javnosti je ne samo naglasilo problematičan položaj najamnih radnika u „tranziciji“, već i ponovo podstaklo preispitivanje odnosa radnika i nacionalizma. Iz medijskih izveštaja možemo samo da zaključimo da, zahvaljujući neproslovenom Fiatovom pravu na privatnost, niko van fabrike zapravo nema pojma šta se desilo, čak ni da li se uopšte desilo! Ali se „tumačenja“ nepouzdanih i neproverenih podataka svejedno redaju kao na pokretnoj traci. Ta „tumačenja“ pokazuju nedostatak i potrebu za mestom radnika kao političkog subjekta.

Štrajkove i proteste radnika u drugoj polovini osamdesetih i njihove parole vezane za bolje uslove rada i proizvodnje, ni savezna ni republička vladajuća partija nisu shvatale kao akt političkog subjekta, već kao socijalno-ekonomski zahtev upućen vlastima. Već tada je bila potpuno instalirana liberalno-kapitalistička ideološka deklarativna podela na socijalno-ekonomsku i građansko-političku sferu, koja pod firmom slobode skriva manipulacije i eksploataciju. Politika savezne vlasti bile su privatna svojina i Evropa, a politika republike vlasti jačanje nacionalne države i državnog-partijskog vlasništva. U oba slučaja, radnik kao pojam je izgubio mesto u politici.

Danas, kad je na dnevnom redu plaćenje dnevnicu ratnim veteranima, u ukupnom iznosu od nekoliko stotina miliona evra, ponovo se otvara političko-ekonomski perspektiva i postavlja pitanje prava na upravljanje u privredi. U kojoj formi će dug biti isplaćen i šta raditi sa novcem? Da li će se veterani boriti za pravo da njime upravljaju? Da li mogu da ga usmere u održive oblike rada i preduzetništva, umesto u potrošnju i podsticanje državne pljačke? Da li će postati ekonomsko-politički subjekt i ponovo uspostaviti vezu između politike i ekonomije?

O odnosu radnika i nacionalizma u svoj njegovoj složenosti, u kontekstu političko-ekonomске krize socijalističke Jugoslavije, u kojoj je pojam radnika imao bitno drugačiji sadržaj od ovog današnjeg u kapitalističkoj Srbiji, govorio je Srećko Mihailović na okruglom stolu *Radnici i nacionalizam – uloga radnika u širenju i praktikovanju nacionalizma s kraja osamdesetih i na početku devedesetih godina*, koji smo 27. februara ove godine organizovali u okviru projekta *Imenovati TO ratom*. Pored njegovog uvodnog izlaganja, u ovom broju prenosimo i tekst koji je ratni veteran Ljudevit Kolar napisao za naš bilten oktobra prošle godine. Kolarev tekst daje još jedan uvid u odnos rada i rata drugačiji od uobičajenog, ali nas i podseća kakve posledice proizvodi medijski senzacionalizam. U kontekstu koji samo na prvi pogled izgleda bitno drugačiji od ovog današnjeg u političko-ekonomskoj krizi kapitalističke Srbije.

Projektni tim *Imenovati TO ratom*

Od bratstva i jedinstva do nacionalizma

- teze -

„Nepopravljiva je činjenica da su se mase nakon raspada komunističkog sistema gotovo svuda u Istočnoj Evropi identifikovale sa nacionalističkom logikom i dobivojno sledile njenu često zločinučku politiku sve do u sām rat. Zašto su to činili, zašto su delali protiv svojih najvitalijih interesa i slobodno – demokratski? – odabrali nacionalizam?“
Boris Buden, Mit i logos srpske sudbine, 2009.

Nikolić: (...) Onda je jedno krilo među nama, ne znam da li su bili ubačeni, počelo da više „hoćemo Slobu“ (...)

Popov: Ti, dakle, ne znaš dve stvari. Ne znaš ko je organizovao kolonu iz Rakovice i očekivao si da će govoriti neko iz Skupštine Jugoslavije, a ne Milošević (...)

Nikolić: Milošević je govor završio rečima „a sada svi na svoje radne zadatke“. Ja sam, međutim, završio zbor. Rekao sam da ćemo ići na svoje zadatke, ali da ćemo mi kontrolisati rukovodstvo. Mesec dana posle toga Milošević je došao u Rakovici i potpuno pridobio radnike. To je bilo kao da je bog sišao na zemlju. U javnosti postoji utisak da su radnici izasli da daju podršku nacionalnim idejama. Ljudi su izasli zbog plata, i dobili su plate. „Ko su i sta su radnici?“ Republika, broj 269; 16-30. septembar 2001.

Rezime
Razmrnjeni, fragmentisani i ourizovani radnici SFRJ nisu uspeli da se u prve četiri decenije druge polovine prošlog veka samoidentifikuju kao radnička klasa (tj. da postanu klasa za sebe). No, samoidentifikacija im se dogodila krajem veka, pronašli su se u naciji i često i u nacionalizmu. Radnička klasna opcija postojala je samo hipotetički; ta opcija nije ni teorijski bila izvedena, a kamoli u stvarnosti. Teorijsko-politički, klasna opcija bila je nadigrana famom o radnom narodu, a potom famom o građanima, građanstvu, građanizmu. To je radnike i odvelo u ono stanje u kojem su gubili sve, dakle i ono malo što su imali!

1 Kao što sam prethodno naglasio; „U javnom govoru kasnog socijalizma društvena struktura prolazi kroz proces krajnjeg poprostavanja i krajnjeg destrukturiranja. Priča o klasnom karakteru društva nije se uklapala u ideološke sheme socijalističkog koncepta. Utuđa je leksička, ideološka i politička kovanica „narod“, eventualno „radni narod“ postala oficijelna zamenica bilo koje konkretnacije društvene strukture. – Kroz iste procese poprostavanja i destrukturiranja društva prolazi i leksika i javni govor srpskog mladog kapitalizma. Jedino razlika je u tome što je pojmom „narod“/radni narod“ zamjenjen pojmom „građani“. Kao što smo malopre svi bili „narod“, sada smo svi „građani“.“

2 „Nacionalna država je pripremila teren za ulazak .../družljeg kapitalizma - bez otpora. Nacionalizam je tu odigrao ključnu ulogu. Jednostavno rečeno - dati su ljudima da glodu nacionalistički kost dok su im oduzimali tvornice, hotele i socijalna prava koja su imali.“ (Boris Buden, 29. 7. 2012. RSE: <http://www.slobodnaevropa.org/content/most-rse-kako-je-nacionalizam-prugato-socijalnu-drzavu/24659450.html>).

za samoobrazovanje R1ten društvena pitanja

uciteljneznalica.org

Imenovati TO ratom – Centar za kulturnu dekontaminaciju

Srećko Mihailović

Radnici i nacionalizam – uloga radnika u širenju i praktikovanju nacionalizma s kraja osamdesetih i na početku devedesetih godina

autobuse kojima se 19. novembra 1988. godine dolazio na miting svih mitinga, na beogradskom Ušću; sa istom radošću išlo se 28. juna '89. na Gazimestan ili pred Skupštinu pred koju su „došli kao radnici, a otišli kao nacionalisti“...

Nema sumnje ni u odlučnost kolubarskih rudara-štrajkača u jesen 2000. godine, pa i spremnost da se odupri nadmernoj policijskoj i vojnoj sili ili u odlučnost radnika u petootbarskim kolonama koje su pristizale u Berograd...

Kakav je, dakle, put od horskog zapevanja: „*Ko nam dîme, ko nam dîme našeg Slobodana / leteće mu, leteće mu sa ramena glava*“, do kolubarskorudarskog odbijanja zahteva oružane sile za prekidjanjem štrajka, koji je hteli-ne bili bio veliki iskorak u rušenju dojčerašnjeg idola! Ako su se u onom okupljanju rakovičkih radnika pred Saveznom skupštinom, radnici prepoznali kao Srbij „*Došli kao radnici a otišli kao Srbij*“, onda su se u buntu kolubarskih rudara kasnog leta 2000. godine, Srbij prepoznali kao radnici!

Zaplet i interpretacija

Relevantna empirijska istraživanja pokazivala su da se nacionalna netrpeljivost u raznim formama (nacionalizam, pre svega) kretala oko 13 postotaka, da bi na samom kraju te decenije postala dominantan oblik društvene svesti. Izgledalo je da je do promene došlo odjednom! Da li je to došlo zaista odjednom i kako je došlo do toga da se – ako ne „bratstvo i jedinstvo“, a ono međunarodnacionalna tolerancija – poveče pred nacionalnim mobilizacijama i međunarodnicala mržnjava?

Stoga Mirjana Vasović i govor o „koperničknom obrtu“ u svetu jugoslovenske publike: „Analitičari jugoslovenskog javnog mnenja, uoči samog raspada bivše jugoslovenske države i izbijanja građanskog rata, 1990. godine, na osnovu tada dobljenih podataka o karakteristikama grupnih identifikacija, zaključili su, naime, da „...Grupne, teritorijalne pripadnosti... građana Jugoslavije ukazuju na značajne integralističke potencijale i želju stanovništva u najvećem delu zemlje da pripadaju širim zajednicama...“ (Pantić, 1991: 236). Ovaj zaključak je donet na osnovu nalaza da je, u celini posmatrano, građanima Jugoslavije bila najvažnija jugoslovenska pripadnost, ali da su po važnosti odmah iza toga sledile evropska, zatim republičko/pokrajinska, mondijalna, i, tek na kraju parohijalna pripadnost.“ (Vasović, 1997: 249).

Do 1988. godine empirijska istraživanja, da ponovim, ne pokazuju znatnije prisustvo nacionalnih

i etničkih tenzija, ni među radnicima ni među građanima uopšte; procenti su, da tako kažemo, u evropskim razmerama.

Istraživački gledano, uspon nacionalizma može se pratiti od 1988. godine, on je prvo blag i gotovo neprimetan, a potom se ubrzava i zenit doseže u 1993. i 1994. godini.

Tako u 1993. godini istraživanje (Golubović i drugi, 1995: 183 i dalje) nalaze da dve trećine ispitanika (66%) smatra da je njima lično pripadnost naciji „veoma važna“ ili „mnogo važna“. Raširenost ove identifikacije opada sa rastom školske spreme, idući od onih koji je nemaju ka onima koji imaju najviše obrazovanje: 78 – 75 – 59 – 42%. Indikativno je, na primer, da se sa diskriminacionim onih koji nisu Srbi pri zapošljavanju slže 66% NPK i PK radnika, 50% KV i VKV radnika, za razliku od stručnjaka gde je taj postotak znatno manji – 32% (što ne znači da je reč o malom broju stručnjaka koji se zalaže za diskriminaciju pripadnika drugih nacija).

U stvari, može se tvrditi da se zapaža, počev od 1993. godine, izvesno opadanje nacionalizma i etničke distante i smanjenje broja autoritarno orijentisanih građana (videti o ovome: Srećko Mihailović, „Virtuelna legitimacija Treće Jugoslavije“ u Slavujević, Zoran i Srećko Mihailović, 1999. Dva ogleda o legitimitetu. Beograd: IDN i FES).

Istraživanje iz 1996. godine belodano pokazuje znatnije isticanje pripadnosti naciji nego pripadnosti klasi, odnosno sloju. Veliku važnost pripadnosti svojoj naciji ističe polovina ispitanika (52%), a pripadnost klasi/službi jedna petina – 22% (Vasović, 1997: 252). Korelacija sa socio-demografskim obezjeđnjima je niska (ispod 0,20), što svedoči o izvesnoj autonomiji ovih identifikacija. Ipak se, međutim, primećuju izvesne razlike. Raširenost favorizovanja nacionalne pripadnosti opada sa rastom školske spreme – od 63% kod onih bez škole do 43% medu onima sa visokim obrazovanjem. Na drugoj strani, značajno je što je primećena nešto izrazitija identifikacija obrazovanimi sa radničkom klasom (odnosno češće isticanje velike važnosti te pripadnosti).

Već 1999. godine istraživači beleže pad u pribavljanju značajna nacionalnoj pripadnosti. Važnost ove vrsti pripadnosti pridaje 37% ispitanika, gotovo isto koliko i profesionalnoj pripadnosti (36%) koja može unekoliko da indicira osećaj klasne pripadnosti (podaci prema Vasović, 2000: 21). U 2000. godini, serija predizbirnih istraživanja Centra za proučavanje alternativa, pokazala je da je pitanje naciona prilično skrajnuto (da je njima ophrvano 10–15% građana) i da su u prvom planu pitanja vezana za standard i razvoj privrede, političku stabilnost i borbu protiv kriminala i korupcije. U istraživanju na posebnom uzorku 2160 zaposlenih radnika, krajem 2000. godine, našli

smo da između četiri društvena cijela zaposleni samo u 8% slučajeva, na prvo mesto stavljaju „dobro rešenje nacionalnog pitanja“. Naješće se na tom mjestu (43%) nalazi cilj „Rešavanje socijalnih problema i podizanje standarda“, potom „Ustavljanje demokratskog političkog poretku“ (36%) i „Ustavljanje na tržištu zasnovane privrede i privatizacija“ (11%).

(Posebno je pitanje koje izlazi iz okvira ovde definisane teme, zašto i kako dolazi do druge revitalizacije nacionalizma u Srbiji, počev od 2003-2004. godine? Da li su isti uzroci i posinci kao i deceniju i po ranije, ili je reč o novoj društvenoj situaciji sa drukčjom konstellacijom uzroka, nosilaca i posledica?)

Zaključak

* Nacionalizam je među radnike unet spolia; njegovo rodno mesto, u stvari njegovu revitalizaciju događala se u intelektualnoj i političkoj eliti⁴, da bi ga potom združno podržala srednja klasa. Odatile je krenuo pohod nacionalizma da bi, veoma brzo, u povoljnim uslovima, postao temelj političkog sistema, kriterijum svega i svačega, „duh vremena“ (Zeitgeist)...

* Ne ulazeći u uzroke revitalizacije nacionalizma u intelektualnoj eliti, a potom i u političkoj i u srednjoj klasi⁵,

4 „Jedno od ključnih pitanja u suvremenim historijskim raspravama upravo je u tome kolika je prisutnost onoga što danas nazivamo nacionalnim identitetom u prethodnim epohama. Za ‘nacionalističkih’ historičara konstantnost nacionalnog identiteta jest neupitna. Nacionalni identitet eventualno može biti ‘potisnut’ da bi pod određenim okolinama opet isplivalo na ‘ površinu’. U tom ‘osvjećivanju’ ključna je uloga nacionalne inteligencije koja osvećuje narod i objašnjava mu njegov ‘pravi’, neiskriveni identitet – jednakao kao što u lenjinističkoj konцепцијi partie komunista trebaju izvana unjeti klasnu svijest u radnike onde gdje nisu svesni svojih pravnih interesova.“ (Sekulić, 1997: 47)

5 „O žalosnoj ulozi intelektualaca u dogadjajima prilikom raspada Jugoslavije već je mnogo toga rečeno i napisano. Nazalost, generalno gledajući, intelektualci su u velikoj većini samo potpribivali strasti, davali podršku onim političarima koji su manipulisali nekim potiskivanim strahovima u želji da očuvaju vlast i ostvare neke nacionalističke projekte.“ (Filip David, intervju Politici, 5.9.2007).

6 Mislim da za srednju klasu važi objašnjenje koje Dušan Bilandić daje za nacionalizam u Srbiji u celini: „Dogadjaji na Kosovu i na problemi jugoslavenskog federalizma, zatim stagnacija samoupravljanja, ekonomski kriza, nezaposlenost, pad životnog standarda itd., produbljivali su neraspoređenje i frustraciju, grijevi i ogroženje, apatiju i pesimizam, u nagonu porastu bila je sumnjičavost, nepovjerenje pa i nacionalna mržnja. U Srbiji se počelo širiti uvjerenje da sami srpski narod nema

svoje države u jugoslavenskoj federaciji. U takvoj zagrijanoj atmosferi srpsko rukovodstvo je odmah poslijе nemira na Kosovu otvorilo pitanje konstitucije Srbije kao države i kao samoupravne zajednice u jugoslavenskoj federaciji. Točnije i preciznije rečeno otvoreno je pitanje redefiniranja položaja AP Vojvodine i AP Kosova u SR Srbiji, a time i pitanje jugoslavenskog federalizma.“ (Bilandić, 1986:1979)

Ratni staž u radnoj knjižici

ideju da, kada smo već tu, iskoristi nas zarad njihove identifikacije...

Tako se „službeni put“ od nekoliko dana pretvorio u boravak od skoro dva meseca.

Opterećenje je bilo ogromno, a uslovi iz dana u dan sve teži. Zima je stezala, prozora i vrata od bombardovanja nigmaj. Higijenski uslovi na nulli. Napor je bio enorman. I da se ne duži o svim problemima, rad na identifikaciji je obustavljen, zbog velikih hladnoća i smrzavanja tla, samim tim i nemogućnosti rada.

Po povratku, agonija se nastavlja. Posle par meseci jedan od drugova saradnika umire od infarkta, da bi neponu godinu umro još jedan sa istom dijagnozom. Počinju odlasci, uglavnom u invalidski penziju. Oni „sretniji“ u prevremenu.

Nešto mislim, završice se sve to. Ali, kako pesnik reče, nije čovek kamen. Završavam u bolnici, da bi mi nakon par godina bio dijagnosticiran PTSP. Odlažak u invalidsku penziju, sa rešenjem „invalid rada“!

Kada se posle izvesnog vremena prizoveš pameti, jasno ti je da nešto tu ne štim. I krećeš u potragu za nekom, ili nekakvom istinom.

Dizava, preko Suda i ostalih organa, na sve načine pokušava da ospori da